

egész világ felvidítésére hivatott, a nevetésnek magasrendű művészi értelme van.

Dramai kísérleteiben gyökeresen megreformálta a színpadi nyelvet, a párbeszéd felépítésének elvét. Sem előtte, sem pedig azóta magyar színpadon nem csendült meg olyan feszülten izgalmas, olyan pattogó, annyi indulattal telített és olyan tömör beszéd, mint a *Tigris és hiéna* jeleneteiben. A legteljesebb mértékben *beszélt* nyelv, céltudatos, szabatos és ugyan-akkor költői szárnyalású, a kellő belső cezúrákkal, üteme hol gyorsul, hol lassul. Közel áll a szaggatott szabad vershez, melyben a szavak természetes elhelyezkedése a drámai beszéd muzikalitásának érzetét kelti.

Petőfi drámáinak nyelve mentes minden parafrázistól, belső drámaiság hatja át. Logikai tömörsége és világossága különleges előadásmódot kíván a színésztől: bizonyos emelkedettséget, éles kifejező erőt, a replikák végén pedig némi szünetet, hogy hozzáképzelhessük a párbeszédből hiányzó lélektani motivációkat. Petőfi színházában azonban a színésznek mindezek ellenére sem kell attól tartania, hogy deklamálásba esik - hiszen e drámai nyelv lakonizmusa és áttetsző tisztasága megóvja ettől. Petőfi szövegét a logikai hangsúlyok egyenesen a cél felé irányítják. Viszont a tudatosan alkalmazott aláereszkedések, a költői beszéd patosának

csökkenései óhatatlanul megbontják a dráma stiláris szerkezetét, és ellentétes benyomásukkal Petőfi drámáját mint az éretlen realizmus alkotását mutatják.

A jelenetek elosztása és kompozíciója, a párbeszéd felépítésének művészete és Petőfi dramaturgiájának egyéb jellegzetességei sajátos megvilágítást nyernek akkor, ha tekintetbe vesszük, hogy a költő milyen kevés, milyen szerény eszközökkel akarta célját elérni. Nem folyamodik semmiféle természetfölötti, irracionális, töle idegen, bonyolult színpadi gépezethez, külsőséges hatáskeltéshez, kiélezett színpadiassághoz, mint amilyen fogásokkal számos kortársa igyekezett sikert aratni. Darabjaiban minden végletesen tömör és éles, nincs bennük semmi fölösleges, elnyújtott részlet, minden egyszerű, sőt bizonyos mértékig naiv. Naiv olyan értelemben, mint ahogyan annak nevezhető a népi alkotás, amelyben a mostoha mindig gonosz és az árva mindig szerencsétlen.

Petőfi szenvedélyesen küzdött azért, hogy a színész alkotó művész legyen. Ez a küzdelme, az a kísérlete, hogy megeremtsé a politikai irányzatosságú drámát, valamint a költői színházzal kapcsolatos gondolatai jelentős és kellőképpen máig sem értékelt kincse a magyar színház-történetnek és a színház világtörténetének is.

Fordította: Radó György

KÁDÁR BOGÁRKA

A Tigris és hiéna a színpadon

Petőfi drámairói kálváriája

Nem ritka eset az emberiség történetében, hogy az utókor fedezi fel egy tudós, művész vagy író értékét, és ha megkésve is, de méltó elégtétellel szolgál az elfelejtett vagy félreértett alkotónak.

Ilyen félreértést kell tisztázni a magyar irodalom egyik legnagyobb költőjének, Petőfi Sándornak színészi és drámairói tevékenységéről elterjedt balhiedelmek megcáfolásával.

A színész Petőfi igazolására és a ha-mis legenda szétoszlatására vállalkozott Fekete Sándor *Petőfi a vándorszínész* című kötetének megírásával. Fekete az összes fellelhető forrásmunkák felhasználásával kutat a történelem sodrásában elveszett igazság után, hogy végül így vonja le következtetését: „Semmiképpen sem lehet véletlen, hogy főleg azok írnak méltatólag színészi tehetségéről (Jókai és Egressy), akik a maguk területén szintén korszakos újítók voltak, s forrásaink szerint a közönségnek az a része fogadta elismeréssel a színész-Petőfit, amely leginkább fogékony volt az új iránt: a pápai és kecskeméti diákok!”

Ugyancsak kudarcra volt ítélve Petőfi mint színpadi szerző is. Kortársai bizalmatlan magatartása már kezdetben elzárta a fiatal költő előtt a bizonyítás lehetőségét. Ez az ítélet úgyszólván véglegessé vált, és mind a mai napig él a köz tudatban.

Idősorrendben Gyulay Pál *Petőfi Sándor és lírai költészetünk* című első alapos Petőfi-tanulmányát idézem:

„Apró tárcacikkeken kívül írt még prózában más műveket is. 1845-ben Zöld Marci című színművet, melyet a dráma-bíráló választmány visszautasított . . . E szörnymű sohasem jelent meg nyomtatásban. Ő maga tépte szét. Alig volt jobb drámairó, mint színész, de mind a kettőt erőltette . . . 1847-ben még egy új »Tigris és hiéna« című drámát adott ki, mely hasonlóképpen nyom nélkül enyészett el.” (Gyulay Pál: *Tanulmányok, bírálatok*, Bukarest, 1967. 77. old.)

Petőfi 1847-ben már nem „erőltette” személyes színpadi szereplését, de drámáit szerette volna színpadon látni. 1846. január 5-én a Nemzeti Színházhoz be-

E. Kovács Gyula rendezőpéldányának részlete a *Tigris és hiéna*hoz

nyújtotta a *Tigris és hiénát*, a színház bíráló választmánya elfogadta és áprilisa tűzte ki a darab bemutatását. A bemutatóra azonban nem került sor, mert a szín-ház vezetősége bérletfolyamatban akarta a darabot adni. Ez mind anyagilag, mind erkölcsileg kedvezőtlen körülménynek számított, mert a színház csak vásár alkalmával telt meg nézővel, vagyis bérletszünetben. Petőfi sértődötten visszaveszi a darabot, és a *Pesti Divatlapban* 1846. április 9-én egy rövid írásban a nyilvánosság előtt is megindokolja elhatározását:

„Lehet, hogy megbuknék művem, ha adnák; de azért vissza nem vettem volna, mert fájdalom, oly körülményekben vagyok, hogy egy pár száz forint jövedelméit eltűrném művem bukását. Méltatlanságot azonban nem egy pár száz forintért, de egy pár ezerért sem tűrök senki fiától, tudják meg az urak. Azt pedig mindenki el fogja ismerni, hogy méltatlanság drámámat bérletfolyamatba adni (mint azt akarták), miután az eredeti, sőt a fordított színműveket is először rendesen bérletszünetben adják.” (*Legyen az ember drámáiról!*)

Petőfi nem kísérletezik tovább drámaírással (egy drámatöredék kivételével), de ha számításba vesszük, hogy élete utolsó éveiről és egyben a szabadság-harc időszakáról van szó, ez nem meglepő. Feltételezhető, hogy elvette kedvét a drámaírástól az a sok támadás, amely a *Honderű* hasábjain érte el csúcspontját (a lap egyik rímfaragója még gúnydalt is írt). Igaz, Petőfit nemcsak drámáért támadták, már jelentkezése évében (1845). Támadások érték mind a költő, mind a drámaíró Petőfit. De amíg az elsőt érő támadások visszaverése aránylag könnyű volt, hiszen versei megjelentek, és a magyar irodalomban páratlan siker és népszerűség vértette fel a költőt, addig drámái nem, vagy csak könyvalakban (*Tigris és hiéna*) kerültek a nyilvánosság elé. A drámát könyvalakban csak nagyon jószemű és színpadban gondolkodó szakember ítélheti meg elfogadhatóan, ezek pedig Petőfi életében nem figyeltek fel a darabra.

De nem „enyészett el nyom nélkül” a nyomtatásban megjelent *Tigris és hiéna*, mint ezt Gyulay Pál állította. Igaz, eltelt harminchétf év az eredetileg kitűzött és a valóban megtartott ősbemutató között. A *Tigris és hiéna* bemutatására 1883. november 3-án és 4-én került sor E. Kovács Gyula módosított változatában és rendezésében. A rendezőpéldány alap

ján megállapíthatjuk, hogy E. Kovács Gyula átdolgozása sehol sem érinti az eredeti mű eszmei és tárgyi magvát, inkább csak a színpadszerűség és a drámaiság fokozása érdekében hagy el rövid párbeszédet, és egy jelenetet ír a darabhoz, amellyel Petőfi egy helyen elkövetett következetlenségét kívánta igazítani. E. Kovács Gyula a következőképpen vélekedik Petőfi darabjáról

„Szóval: a költő hiányos művészete nagyon rászorol a színész és színésznő igaz, tiszta művészi érzékére. Jól előadva, igazán nagyon érdekes drámai mű. Nálunk a második előadás még nagyobb közönséget vonzott, és zajosan tetszett.” (E. Kovács Gyula 1883. november 12-én keltezett kéziratosa megjegyzése a *Tigris és hiéna* rendezőpéldányában.)

A *Tigris és hiéna* Vak Béla uralkodása idején játszódik az 1130-as években. A történet helye Galícia és Magyarország. Szigligeti Ede ugyanezt a történeti mozzanatot dolgozta fel a *Trónkereső* című drámájában. Szigligeti a véres események felelősségét nem a személyekre, hanem a titok jelenlétére hárítja. Míg Petőfi drámájában a történelmet az emberek indulatából fakadó cselekedetek alakítják, addig Szigligeti külső tényekre támaszkodik, és alakjai nem cselekvő, hanem szenvedő alanyai a történelmi eseményeknek. Ezzel szemben Petőfi hőseire vad, néhol romantikusan eltúlzott szenvedély jellemző. A szereplők nagy részét bosszú- és hatalomvágy hajtja.

A kolozsvári ősbemutató szereposztásán kívül nem sokat tudunk a résztvevő színészek alakításának milyenségéről. A korabeli kritika megdicséri a rendezőt, E. Kovács Gyula szereposztásának sikeres voltát, de nem tér ki az egyes szereplő színészek értékelésére.

A bemutató színházi eseménnyé vált, és szükségszerűen irodalomtörténeti jelentőségű tényé is szélesült. A kortárs kritikusok ezért nem is annyira a színház teljesítményével foglalkoztak, hanem Petőfi drámaírói készségét elemzik, és E. Kovács Gyula rendezői és dramaturgiai tevékenységét méltatják.

Ferenczy Zoltán így ír a drámáról: „Az átmenetek benne élesek s majd mind kívül s nem a színpadon történnek. Néha a változás majdnem szeszélyesnek tűnik fel. A mese inkább chronologice, mint belsőleg fejlesztve foly s alig mond-hatni, hogy végződik ... A cselekmény és a személyek fölépítésében nincs távlat, minden előtérben áll... nem számítva ide a túlzást, mely gyakran az cm

beries és emberiesen kívül a bizonytalanba téved...” (*Ellenzék*, 1883. nov. 5.)

Sándor József a következő szavakkal méltatja az előadást: „Köszönet színészeinknek a buzgó játékért s köszönet Kovács Gyulának a sikerült színre alkalmazásért és kitűnő rendezésért... A kolozsvári nemzeti színház ezen két előadás által megszerezte a magyar irodalomtörténetnek azon nem kis eredményét, hogy ezentúl a Tigris és hiénáról beszélvén, tény gyanánt regisztrálhatjuk: Petőfi e műben is genie-jének adta tanújelét.” (*Kolozsvári Közlöny*, 1883. nov. 6.)

Egy harmadik kritikus, aki M. H. jellel látja el bírálatát, ezeket írja: „E. Kovács Gyula érdemes, jó munkát végzett a darab szcenírozásával. Teljes elismerés illeti érte. A szereplők egyenként buzgalommal, sikerrel játsszák szerepüket... Talán nem is létezik az összes hazai drámairodalom terén kiválóbb mű, melynek ensembléja könyvalakjában (olvasás közben) annyira ütne el magától a játéktól, vagy az előadástól...” (*Magyar Polgár*, 1883. nov. 6.)

Nem fogadták ilyen osztatlan örömmel a *Tigris és hiéna* kolozsvári bemutatását a budapesti sajtó munkatársai. A *Pesti Napló* kritikusa, Beöthy Zsolt azt veti a kolozsvári színház vezetőinek szemére, hogy Petőfit - aki csak „diadal-kocsin jelenhetik meg előttünk” - „felvonszolták” a színpadra. Szerinte ez kegyeletsértés, tiszteletlenség és nem utolsósorban ízléstelenség, melytől - reméli - budapesti színház tartózkodni fog. Ugyanebben a szellemben nyilatkozik Vandy is, a *Fővárosi Lapok* munkatársa, aki Petőfi művét egyenesen torzszülöttnek nevezi.

Az ízléstelenséggel és kegyeletsértéssel megvádolt kolozsvári színház és sajtó-kritikusai igyekeznek méltóképpen válaszolni. Mindegyik lap Petőfi szellemében reagál az alaptalan vádakra.

Ferenczy Zoltán *Tigris és hiéna* (*Magjegyések Beöthy Zsolt úr cikkére*) című írásában így válaszol:

„Petőfit csak oda vitték fel Kolozsvárt, ahova maga is akarta juttatni darabját - a színpadra... Beöthy úr jónak látta túlozni a Petőfi darabjáról köz-keletű ítéleteket s jónak látta a »Honderű« gyalró munkát végző dolgozói közé állani be. Beöthy úr Petőfi érdekében látszik felszólalni, holott csak saját véleményének csinál propagandát oly hangon, mely éreztetni akarja, hogy neki sulya van...” (*Ellenzék*, 1883. november 10.)

A *Kolozsvári Közlönyben* (1883. november 8.) rövid jegyzetben felelnek: „Hát ne adják elé Budapesten a művet! Hát teljék el ismét 37 év, míg ezeket az urakat elfújja az idő s míg egy ... kevésbé előítéletes ivadék majd át fogja látni, hogy az académicus párt túlzásai útjában állott az igazságnak s hogy a Tigris és hiéna, kivált a szükséges mellékszempontokat nem feledve, éppen nem olyan comicus, mint ezek az urak valának egykor.”

Szegény Petőfi! címmel jelent meg a *Magyar Polgár* (1883. nov. 11.) szerkesztőségi cikke: „A kérdés lényegére, a darab jó vagy rossz voltára nézve, nincs mit válaszolnunk. Amit a kolozsvári sajtó e tekintetben állított, az érdemlegesen nincs cáfolva. Mi mondtunk egy véleményt, mondja el Beöthy úr, ha tetszik, a másodikat - de részletesen és tárgyilagosan.”

Még egy érdekes mozzanatra figyelmet a *Magyar Polgár* kritikusa: „... a darab nemcsak egy helyen valósággal elragadván a közönséget, melyben a kolozsvári szellem elitje majdnem teljes számmal volt látható (a már, fájdalom, színházat kerülő Brassai bácsit kivéve). Csak a középpályásokban volt észlelhető némi tatóngó üresség, mely azonban senkinek se tűnt fel, miután arisztokratáink és pseudoarisztokratáink magasabb rétegeinek . . . előítélete Petőfivel, mint a szabadság költőjével szemben tudva le-vő ...”

Petőfi drámáját 1883. december 26-án harmadszor is műsorra tűzi a színház. A siker ekkor már egyértelmű: „A compositio hibáját elfelejtettük a gyönyörű nyelv begyakorlott szavalásának hallása alatt. Mind néztük, hol itt a hírheht botrány, sóhajtottunk, hogy látnák azok, kik ítélnék, mielőtt megpróbálnának valamit, amit pedig Pál apostol is fölöttébb ajánlott.” (*Kolozsvári Közlöny*, 1883. december 8.)

Az elkövetkező harminckilenc évben a *Tigris és hiéna* ismét a feledés homályába merül. Még egyszer színpadra kerül 1922-ben Kolozsváron, igaz csak a dráma egy részlete. Janovich Jenő éleszti fel a darab egyik jelenetét a Petőfi emlékére rendezett díszelőadás keretében.

A *Tigris és hiéna* negyvenöt évig nem jut ezután színpadra, hogy aztán valóságos reneszánszának legyünk tanúi. Megint rendezőre és társulatra talált e sok viszontagságot megérett darab. Kazimir Károly, a budapesti Thália Színház fő-rendezője vállalkozott a darab feltámasz-

tására és színrevitelére a Körszínházban.

A Körszínház kísérletét siker koronázta: az 1967. június 14-én tartott bemutató után a darab harminckét előadást ért meg a Thália Színházban, és ez nem volt közömbös Petőfi drámájának további sorsa szempontjából.

A budapesti bemutató után alig két év telt el, és a *Tigris és hiéna* előadásának megint a kolozsvári közönség tapsolhatott. A darabot a Babes-Bolyai Egyetem Színjátszó Társulata játszotta Márton János rendezésében. 1970-ben pedig a Szovjetunió több városában is bemutatták a Magyar Dráma Ünnepe alkalmával.

Cikkem során tudatosan idéztem a dráma színrevitelét megvalósító rendezők ítéleteit, valamint az előadások kapcsán kibontakozó vitákat és a darabot méltató megállapításokat, mert ezek megerősítenek abban a hitemben, hogy Petőfi, akit megbűvölt a színház világa, és aki világosan látta a színház népművelő szerepét, ha nem is kezdte hibátlan munkákkal drámaírói működését, de ezek a munkák későbbi remekművek lehetőségét hordozták magukban. Lehet, hogy a *Zöld Marci* nem volt kiforrott színpadi alkotás, de a *Pusztai találkozás* című költeményből, amelyet ennek megmaradt részeként tartanak számon, arra következtethetünk, hogy kellő segítséggel, érdekes darabban lehetnének gazdagabbak. A *Tigris és hiéna* sem hibátlan dráma, nem tett eleget a drámai építkezés minden követelményének, de jelenetei tömörek, nyelve természetes és gondolat, melyeket közvetít, ma is érvényesek.

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL:

Földes Anna:

Páskándi ösbemutató Békéscsabán

Hermann István:

Az utolsó utáni éjszaka

Spiró György:

Mikroszkópusz-pókusz

Sziládi János:

Szerelmi négyszög

Mészöly Dezső:

Pécsi Sándor sírjánál

Pályi András:

Darvas Lili költészete

SZÁNTÓ ERIKA

Miért hullanak a falevelek?

Jegyzetek a Három nővér vígszínházi előadásáról

1.

A színház művészei gyakran keseregnek, hogy alkotásuk eltűnik az időben. A függöny összecsapódik, az előadásnak vége, a néző feláll és a ruhatárba siet. A varázslatnak - ha egyáltalán létrejött ilyesmi - vége. A színész kiengedi nézőit abból a bűvös körből, amelyet addig fizikai jelenlétével - de ami ennél több, fontosabb - önmaga kiszolgáltatásával, teljes személyisége latba vetésével teremtett. „A jó előadás a hit egy pillanatát hívja elő a nézőben” - írja Brook.

Ami ezután marad a színpadi alkotásból, az újrarendezett, szuverén mű. Az emlékezet válogat, szelektál, új hangsúlyokat hoz létre, pontosan letapogatja bennünk a nyomokat, amelyeket az előadás hagyott. A mélyen bevésődő, tartósan élő, szinte tudattalanul is ható „emlékszínház” nehezebben születik, mint a „hit egy pillanata”. De ami így kirajzolódik bennünk, többnyire a lényegre vet reflektorfényt.

2.

A Vígszínház *Három nővér*-előadása, ha majd évek múlva felemlítjük, mindenekelőtt mint látvány lesz előttünk. Holott nem látványosság. Nincs köze ahhoz az áporodott, semmit sem akaró színházhoz, amelyben külön életet élnek a kulisszák, a kosztümök s a sztárszererekből színpadi szerepecskéket ügyeskedő színészek. Holott a színpadkép és a ruhák - melyeket valamiféle megszokásból általában a legvégén, a „futottak még” kategóriában szoktunk sietősen megemlíteni - önálló értékű részei Horvai István rendezésének, és a színpadon van mindenki a színház művészei közül, akiknek általában már pusztán a nevük csengésére is „bejön a közönség”. Horvai azonban embereknek és tárgyakkal egyszeri színpadi életet teremt, megkeresi értékeik, de még gyengéik értelmét is - az egészben. Szép díszletek és ruhák, jó vagy kevésbé jó alakítások helyett állandóan mindezeken új jelentését érzékeljük csak: a hatást, amelyet létrehoznak.

Ha a színpadi látványt mégis kiemeljük, ezt csak azért tehetjük, mert David